

Федір Медвідь

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ І ЛІДЕРІВ У РЕФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Політична система як сукупність інституційної, інформаційно-комунікативної та нормативно-регулятивної підсистем, що взаємодіють між собою, виступає сукупністю державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють взаємини в історичному трикутнику цивілізації «людина — суспільство держава».

Демократія, як засвідчує післявоєнний розвиток країн Центральної і Східної Європи, може стати в Україні основою ефективною політичною системою. Однак політичні еліти та їх лідери, що прийшли до влади демократичним шляхом за відсутності ефективних правових обмежень, дуже часто вдаються до згортання демократії та відновлення авторитарних методів управління. Представники різних політичних сил владних структур, що повинні творити єдину цілісну владу, вузькопартійно трактують національні інтереси та шляхи їх досягнення і таким чином змагаються за політичний і економічний вплив на суспільні процеси.

Отже, головним завданням формування ефективною, демократичною владою в Україні повинно стати її творення на засадах єдності у відстоюванні національних інтересів як у внутрішній, так і зовнішній політиці.

Видатний український громадсько-політичний діяч Микола Міхновський свого часу багато уваги приділяв історичній місії інтелігенції як володареві слова у формуванні свідомості взагалі, національної, зокрема, визначав її завдання — як еліти нації, яка повинна одухотворювати свідомість народу до сприйняття ним національної ідентичності, національної ідеї, і врешті-решт, — еліта набуває прав і обов'язку керувати національними змаганнями. На прикладі українських діячів XVI-XIX ст. М. Міхновський виробив для наступних поколінь концепцію «національної вартості» інтелігенції, що випередила донцовську критику «провансальства». «А в історії української нації інтелігенція її раз-у-раз

грала ганебну і сороміцьку роль, з жалем констатує далі автор. Зраджувала, ворогобила, інтригувала, але ніколи не служила своєму народові, ніколи не уважала своїх інтересів в інтересах цілої нації, ніколи не хотіла добачати спільності тих інтересів. На очах історії сильна, освічена і культурна інтелігенція України прийняла в XVI і XVII віках польську національність... Тоді сильним і могутнім замахом український народ породив нову інтелігенцію. Ця друга прийняла російську національність протягом XVII і XIX віків... Народ знову лишився без інтелігенції, інтелігенція покинула його в найгірші, найтяжчі часи його існування»¹.

Застереження речника української національної ідеї М. Міхновського актуальні і для нашого часу, бо частина сучасної української управлінської еліти більше переймається інтересами чужих держав, аніж інтересами і долею власного народу.

За відсутності дієвих механізмів політичної відповідальності політичних сил та їх лідерів перед громадянами, високого рівня конфліктності серед політичних еліт на ґрунті різновекторних ціннісних орієнтацій, непрозорості управлінських процедур у державній владі й місцевому самоврядуванні та корупції, в тому числі політичної, на всіх рівнях влади, важливим виступає завдання спрямувати політичну конкуренцію політичних еліт та їх лідерів у патріотичне русло на базі консенсусу щодо змісту національних інтересів України.

Головним і необхідним компромісом у політичній сфері покликаний був стати Універсал національної єдності, підписаний у серпні 2006 року за ініціатииви Президента України². Хоч Універсал і створювався в інтересах розвитку держави, її єдності, досягнення консенсусу між різними політичними силами, Главою держави і парламентською більшістю, однак окремі політичні сили стали на шлях ігнорування положень Універсалу, використавши його лише як засіб приходу до влади.

Національна безпека як важлива функція кожної держави, що покликана гарантувати сприятливі умови для життя і продуктивної діяльності громадянам, державних інститутів, захищати життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Національна безпека, як зазначено у ст.1 Закону України «Про основи національної безпеки України», виступає як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення,

запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам». Захищеність людини і громадянина, суспільства і держави забезпечується відповідною діяльністю, яка зменшує або відвертає ймовірні загрози і підвищує захисні, мобілізаційні функції у період небезпеки чи загроз. В основі цієї діяльності лежить обстоювання і реалізація національного інтересу певної країни — глобального, всеохоплюючого інтегрального інтересу, втілення якого уможливорює здійснення життєво важливих приватних, групових і суспільних інтересів переважної більшості громадян. Ст.6 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначає пріоритети національних інтересів України:

- гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів;
- захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України;
- зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві;
- забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України;
- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення;
- збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку;
- забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;
- розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення;
- інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір;
- розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України³.

Зважаючи на виняткову значущість національної безпеки, її концепція у багатьох країнах виробляється і схвалюється національним законодавчим органом і відображається у всіх напрямках внутрішньої і зовнішньої політики. Для реалізації концепції національної безпеки Президент України 12 лютого 2007 року своїм Указом затвердив Стратегію національної безпеки України і доручив Кабінету Міністрів України забезпечити її виконання⁴. Для реалізації політики національної безпеки в країні створюється спеціальний орган з найвищих посадових осіб і керівників силових міністерств і відомств (в Україні — Рада національної безпеки і оборони), очолюваний главою держави чи виконавчої влади. Рада національної безпеки і оборони України на основі Конституції України та Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони» визначає першочергові завдання у сфері національної безпеки, пріоритети і стратегію реагування на загрози, що з'являються (воєнні, політичні, економічні, соціальні, інформаційні, гуманітарні, екологічні, стихійні, терористичні та ін.), стратегію запобігання ймовірним загрозам, дає доручення відповідним відомствам, що й забезпечують відповідні напрями — складові національної безпеки. Структурно національна безпека складається зі змісту інтересів кожного її елементу. Для окремих громадян національна безпека — це їх невідчужувані права і свободи, для суспільства — збереження і примноження матеріальних і духовних цінностей, для держави — внутрішня стабільність, надійна обороноздатність, суверенність, незалежність, національна і територіальна цілісність. Отже, національна безпека є своєрідним синтезом інтересів і потреб усіх соціальних суб'єктів. Фактори національної безпеки поділяють, як правило, на дві групи — воєнні і невоєнні. До першої групи належать: стан збройних сил держави і ступінь їх боєготовності; наявність можливих театрів воєнних дій, стан стратегії, резервів і мобілізаційних можливостей; кількість військових союзників і участь у військово-політичних союзах; можливості стратегії, розгортання і професіоналізм особового складу збройних сил; розміри військових витрат, стан військової науки і характер воєнної доктрини. Другу групу факторів національної безпеки становлять: природно-економічні умови країни; геополітичне становище і геостратегічна інфраструктура; соціальні фактори (життєвий рівень населення; культурні, етнічні, демографічні характеристики; рівень суспільної стабільності, дисципліни і правопорядку); стан інформаційної

безпеки держави; рівень державної безпеки; людський фактор. До останнього часу панівною світовою тенденцією було максимальне використання в цілях національної безпеки воєнних факторів, зокрема за рахунок гонки озброєнь. В умовах глобалізації, що несе зростаючу умовність та проникність кордонів, «розмивання» суверенітету і формування нової політичної географії їхня роль залишається високою, однак стало очевидно, що насильницьке вирішення національних і міжнародних конфліктів, гарантування національної безпеки за рахунок гонки озброєнь стало неможливим. В умовах зростання взаємопов'язаності і взаємозалежності окремих держав, при збереженні багатьох глобальних загроз національна безпека поступово перетворюється на складову загальної безпеки, зусиль усіх народів щодо збереження миру, демократії, демілітаризації й гуманізації сучасних міжнародних відносин. Результатом існування та розвитку національної безпеки є створення системи національної безпеки⁵.

Правову основу національної безпеки становлять Конституція України, закони, інші нормативно-правові акти, а також визнані Україною міжнародні договори і угоди.

Національна безпека має інтегральний характер. Її забезпечення досягається об'єднаними зусиллями державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, спрямованими на реалізацію державної політики національної безпеки, основи якої визначені у Законі України «Про основи національної безпеки України». Ст.6 Закону відповідно до Конституції і законів України визначає повноваження суб'єктів забезпечення національної безпеки:

— Президент України як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України і Голова Ради національної безпеки і оборони України здійснює загальне керівництво у сферах національної безпеки та оборони України;

— Верховна Рада України в межах повноважень, визначених Конституцією України, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України;

— Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах національної безпеки і оборони; з урахуванням змін у геополітичній обстановці вносить Президенту України пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини України;

— Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, обороноздатності, національної безпеки України, громадського порядку і боротьби зі злочинністю;

— Національний банк України відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику в інтересах національної безпеки України;

— міністерства, Служба безпеки України та інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, здійснюють реалізацію концепцій, програм у сфері національної безпеки, підтримують у стані готовності до застосування сили та засоби забезпечення національної безпеки;

— місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують вирішення питань у сфері національної безпеки, віднесених законодавством до їхньої компетенції;

— Воєнна організація держави забезпечує оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів; протидіє зовнішнім загрозам воєнного характеру;

— правоохоронні органи ведуть боротьбу із злочинністю і протидіють тероризму, забезпечують захист і врятування населення в разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характерів;

— суди загальної юрисдикції здійснюють судочинство у справах про злочини, що завдають шкоди національній безпеці України;

— прокуратура України здійснює повноваження у сфері національної безпеки України відповідно до Конституції України та Закону України «Про прокуратуру України»;

— громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування,

які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку⁶.

Втілення національної безпеки в життя полягає у реалізації національних інтересів, що відображають фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення, тобто виступають як реалізація природного права народу на самостійне існування та включеність його у світову цивілізацію.

Модернізація українського суспільства пов'язана з формуванням сучасної політичної, правової та виборчої систем, забезпеченням поділу і взаємодії гілок влади, реформуванням державного механізму і, насамперед, судової влади, що приведе до створення сучасних механізмів і процедур пом'якшення конфліктів у державно-правовій сфері та забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Отже, становлення системи національної безпеки в Україні створило політико-правові підстави для реформування і модернізації політичної системи політичними елітами та їх лідерами на ґрунті консенсусу щодо змісту, пріоритетів, небезпек і загроз пріоритетним національним інтересам держави.

¹ Міхновський М. Самостійна Україна // Політологія. Кінець XIX — перша пол. XX ст.: Хрестоматія / За ред. О. І. Семківа. — Львів: Світ, 1996. — С.132-133.

² Універсал національної єдності // Урядовий кур'єр. 2006. № 145. 5 серпня.

³ Закон України «Про основи національної безпеки України» // Урядовий кур'єр. — 2003. — 30 липня.

⁴ Указ Президента України «Про стратегію національної безпеки» від 12 лютого 2007 року // Урядовий кур'єр. — 2007. — 7 березня.

⁵ Медвідь Ф. М. Національні інтереси України в умовах становлення стратегії національної безпеки та трансформації політичної системи // Віче. 2007. — № 16 (205). С.19.

⁶ Закон України «Про основи національної безпеки України» // Урядовий кур'єр. — 2003. — 30 липня.